

GIUSEPPE SCHIRO

Καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας καὶ Φιλολογίας
ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ρώμης

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΤΩΝ ΤΟΚΚΩΝ*

Θεωρῶ πραγματικὴν εὐνοιαν τῆς τύχης νὰ ὁμιλήσω σήμερον ἐνώπιόν Σας περὶ μιᾶς ἱστορικῆς στιγμῆς τῶν Ἑπειρωτῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν οὗτοι, φέροντες ἀκόμη μετὰ φανατισμοῦ τὸ ὄνομα *Ρωμαῖοι*, ἀπέβλεπον μετὰ πείσματος εἰς τὴν κατάκτησιν ἰσχυρᾶς στρατιωτικῆς θέσεως καὶ πολιτικῆς ἐπιβολῆς.

Παραβλέπων ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄλλας πηγάς, θὰ περιορισθῶ εἰς ἔκθεσιν τῶν πορισμάτων τῶν ἐξαχθέντων ἐκ τῆς μελέτης σπουδαιοτάτου καὶ ἀνεκδότου κειμένου, τὸ ὁποῖον ἐπλῖζω ὅτι λίαν προσεχῶς θέλει ἴδῃ τὸ φῶς, καταλήλως σχολιασμένον καὶ συνωδευμένον ὑπὸ ἰταλικῆς μεταφράσεως.

Τὸ κείμενον τοῦτο, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἐξαιρετικὸν ἱστορικὸν καὶ γλωσσικὸν ἐνδιαφέρον, σφίζεται ἀκέφαλον εἰς αὐτόγραφον, καθ' ἡμᾶς, ἑλληνικὸν κώδικα τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφον στερεῖται τίτλου, καθὼ ἀκέφαλον, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων τεθεῖσα ὑπὸ τινος ἀναγνώστου ἐπιγραφὴ δὲν ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς πρὸς τὸ περιεχόμενόν του, υἱοθετήσαμεν τὸν τίτλον « Χρονικὸν τῶν Τόκκων », δοθέντος ὅτι ἀναφέρεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν μεγάλην ταύτην οἰκογένειαν.

Τὸ Χρονικὸν τοῦτο, παρέχον περιγραφὴν πολλῶν καὶ περιπεπλεγμένων γεγονότων, τὰ ὁποῖα ὠδήγησαν τὸν δοῦκα τῆς Λευκάδος, εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Δεσποτάτου τῶν Ἰωαννίνων, ἐντάσσεται αὐτομάτως εἰς τὴν σειρὰν τῶν Χρονικῶν τῆς Ἑπείρου, καίτοι διάφορον αὐτῶν εἰς πλείστα σημεῖα ἀπὸ ἀπόψεως μορφῆς καὶ περιεχομένου.

Ἐνθ' δηλαδὴ τὰ γνωστὰ Χρονικὰ τῆς Ἑπείρου εἶναι γραμμένα εἰς τὸν πεζὸν λόγον — ἄλλα εἰς ἀρχαῖζουσιν καὶ ἄλλα εἰς δημοτικὴν — τὸ Χρονικὸν τῶν Τόκκων συνετέθη εἰς στίχους πολιτικούς καὶ εἰς γλῶσσαν ἀκραιφνῶς δημοτικὴν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Χρονικοῦ, δυνάμεθα νὰ τὸ χαρακτη-

* Ὁμιλία γενομένη τὴν 13ην Φεβρουαρίου 1965 ἐν τῷ Ἀμφιθεάτρῳ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς.

ρίσωμεν ὡς ἀπολύτως μεροληπτικόν. Ὅντως ἡ τάσις τοῦ χρονογράφου νὰ ὑπερεγκωμιάζῃ τοὺς κυρίους του Κάρολον τὸν Α', δοῦκα τῆς Λευκάδος καὶ Λεονάρδου τὸν Β', κόμιτα τῆς Κεφαλληνίας, εἶναι ἔκδηλος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς ἀφηγήσεως. Ἐκδηλος ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἔντονος συμπάθεια τοῦ ἀγνώστου συγγραφέως πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνικόν στοιχεῖον, τὸ δεσποτᾶτον καὶ τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων, ἐνῷ διαφαίνεται σαφῶς ἡ ἀντιπάθεια αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀλβανικὸν στοιχεῖον, τὸ δεσποτᾶτον καὶ τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης. Ἡ Ἄρτα, μέχρις οὗτου περιέλθῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Καρόλου Τόκκου, θὰ εἶναι ἡ μισητὴ πόλις, ἐντελῶς ξένη καὶ ἐχθρική καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν Ἡπειρον.

Χρονολογικῶς τὸ Χρονικὸν τῶν Τόκκων, μετὰ τὸ προοίμιον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν νηπιακὴν καὶ παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ Καρόλου καὶ Λεονάρδου, συνδέεται ἀμέσως μὲ τὸ τέλος τῆς γνωστῆς ἱστορίας τοῦ Πρελούμπου, ἐσφαλμένως ἀποδοθείσης — ὡς ἀπέδειξεν ὁ κ. Α. Βρανούσης — εἰς τοὺς φανταστικούς μοναχοὺς Κομνηνὸν καὶ Πρόκλον.

Ὅντως, ἐνῷ ἡ τελευταία αὕτη ἱστορία περατοῦται μὲ τὸν θάνατον τοῦ Γκίνη Σπάτα, δεσπότης τῆς Ἄρτης, ἐπισυμβάντα τὴν 28ην Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1400, τὸ Χρονικὸν τῶν Τόκκων ἄρχεται ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ.

Ἡ ἀκριβὴς αὕτη χρονολογικὴ σύνδεσις, εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μας, ἐντελῶς συμπτωματικὴ. Δοθέντος ὅτι δεδηλωμένος σκοπὸς τοῦ χρονογράφου εἶναι ἡ διήγησις τῶν κατορθωμάτων τοῦ Καρόλου καὶ τοῦ Λεονάρδου Τόκκου, ἡ χρονικὴ συνέχεια προέρχεται ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν καὶ μόνον σύμπτωσιν τῶν ἐξιστορουμένων γεγονότων. Ἐχομεν λοιπὸν ἀπλὴν χρονικὴν συνέχειαν καὶ ὄχι συνέχειαν προοπτικῆς.

Τὸ ἡμέτερον Χρονικὸν δὲν παρουσιάζει ἄλλα κοινὰ σημεῖα οὔτε μὲ τὰ λοιπὰ Χρονικά τῆς Ἡπείρου, ἐξαιρέσει βραχειῶν ἀορίστων συμπτώσεων πρὸς τὸ περιεχόμενον δύο παραγράφων τῆς Ἱστορικῆς Συνόψεως τῶν Ὀθωμανῶν Αὐτοκρατόρων, σχετικῶν πρὸς τὴν βασιλείαν τῶν Βαγιαζήτ, Μωάμεθ καὶ Μουράτ.

Ἀνοίγει συνεπὶς νέους ὁρίζοντας γνώσεως εἰς τὸ πεδίον τῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου καὶ μᾶς μεταφέρει ἀπὸ τὸ Δεσποτᾶτον τοῦ Eṣaṭ τῶν Buondelmonte Acciaiuoli — καὶ συγκεκριμένως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ δευτέρου του γάμου μετὰ τῆς Εἰρήνης Σπάτα — εἰς τὸ Δεσποτᾶτον Καρόλου τοῦ πρώτου· εἰς τὴν ἐκλογὴν του ὡς δεσπότης τῶν Ἰωαννίνων, εἰς τὰς νίκας καὶ τὰς ἡττας του κατὰ τὸν σκληρὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Σπάτα, εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Ἄρτης, εἰς τὴν κατάκτησιν Ὀλοκλήρου τῆς Ἡπείρου, εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Γλαρέντζας ὑπὸ τοῦ τυχοδιώκτου Φράνκο Λιβέρη, εἰς τὴν ἐναρξιν τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Μιστρά διὰ τὰς ἐπὶ τοῦ Μορέως κτήσεις.

Τὸ Χρονικὸν λοιπὸν δὲν θὰ μᾶς ἐξιστορήσῃ τὴν συμφιλίωσιν οὔτε τὸν

γάμον τῆς ἀνεψιᾶς τοῦ Καρόλου μὲ τὸν Κωνσταντῖνον Δραγάσην, ὁ ὁποῖος θὰ κλείσῃ ἐνδόξως τὴν σειρὰν τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων· ἀλλὰ, λήγον αἰφνιδίως ἔνεκα τῆς πτώσεως τῶν τελευταίων φύλλων τοῦ κώδικος, θὰ σταματήσει περὶ τὸ 1425.

Ὁ χρονογράφος μας φαίνεται ὅτι εἶναι σύγχρονος τῶν ἱστορουμένων γεγονότων. Τοῦτο συνάγεται ἐκ πολλῶν μαρτυριῶν, τὰς ὁποίας οὗτος παρεμβάλλει εἰς τὴν ἀφήγησίν του:

Οὕτω, περὶ τῶν πλοίων τοῦ Μουρίκη Σπάτι, τὰ ὁποῖα, μετὰ τὴν συναφθεῖσαν ἀσφάλειαν μὲ τὸν Κάρολον Τόκκον, ἐφιλοξενουῦντο διὰ μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἁγίας Μαύρας, ὁ χρονογράφος λέγει: *Νὰ ὑπάγῃς ἐκεῖ νὰ εὕρῃς τὰ πλευρά, ὅπου εἶναι σαπημένα* (στ. 1140). Ὁμοίως φαίνεται ὅτι ἦτο παρὼν κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ δούκα εἰς τὸν Ἅγιον Δονᾶτον, ὅπου ὁ λαὸς τοῦ ἐπεφύλαξε μεγαλειώδη ὑποδοχὴν, τὴν ὁποίαν ὁ χρονογράφος μας περιγράφει ὡς ἑξῆς:

*Καὶ εἶδα πρᾶγμα φοβερὸν καὶ εἶδα πρᾶγμα ξένον,
ἄνδρες, γυναῖκες, τὰ παιδιά, μειράκια, τὰ βρέφη,
οἱ πάντες νὰ φωνάζουσιν τὸ ὄνομα τοῦ δούκα!*

(στ. 1500 - 1502)

Ὁ Τοῦρνος, νόθος υἱὸς τοῦ Καρόλου, κατὰ τὴν διάρκειαν ταξιδίου του ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα εἰς Ἄρταν συγκρούεται μὲ τοὺς Ἀλβανούς. Οὗτος μάχεται γενναίως καὶ φονεύει πολλοὺς ἐκ τῶν ἐχθρῶν του: Ὁ χρονογράφος ἀπομνημονεύει ὡς ἑξῆς τὸ γεγονός εἰς τὸ Χρονικόν του: *Ἀκόμη ἐκεῖ εὗρίσκονται τὰ κόκκαλά τους* (στ. 2357).

Terminus post quem διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐγράφη ἢ ἀντεγράφη τὸ τμήμα ἐκεῖνο τοῦ Χρονικοῦ ποὺ περιγράφει τὰ γεγονότα ποὺ ἔπονται τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Καρόλου Τόκκου εἰς δεσπότην τῶν Ἰωαννίνων, ἀποτελοῦν ἕτεροι στίχοι τοῦ χρονογράφου μας. Τῷ ὄντι οὗτος, ὁμιλῶν περὶ τῶν Ἀλβανῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον συναθροισθῇ ὑπὸ τοῦ Γκίνη Ζενεβέση εἰς τὴν Μουζακίαν πρὸ τῆς μάχης τῆς Κρανέας, λέγει ὅτι οἱ Ἀλβανῖτες

τότε ἀκόμη ἠέρισκονταν...

*ἀνέγγιστοι, ἀσπάραγκοι ἀπὸ τοὺς Μουσουλμάνους
καὶ εἶχαν δύναμιν πολλὴν καὶ ἐφοβήθησάν τους.*

(στ. 1685 - 1686)

Οἱ ἀνωτέρω στίχοι μᾶς ἀποκαλύπτουν ὅτι τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ Χρονικοῦ ἐγράφη ἢ ἀντεγράφη μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Δρυϊνουπόλεως καὶ τοῦ Ἀργυροκάστρου ὑπὸ τοῦ Χαμιτζᾶ, ἥτοι μετὰ τὸ ἔτος 1417/1418. Ἡ συγγραφὴ τοῦ Χρονικοῦ λοιπὸν ἤρχισε περὶ τὸ 1411, δηλαδὴ εὐθὺς μετὰ τὴν

εἴσοδον τοῦ Καρόλου Τόκκου εἰς Ἰωάννινα, καὶ ἐσυνεχίζετο ἕκτοτε ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀκολουθοῦσα τὰ γεγονότα.

Τὸ φανατικὸν τοπικιστικὸν πνεῦμα ποῦ διακρίνει τὸν χρονογράφον καὶ τὸν ὠθεῖ ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὸν ἔπαινον τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, τῶν παραδόσεών της, τῆς φύσεως καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ ἀέρος της, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν περιφρόνησιν τῆς χαμηλῆς θέσεως καὶ τῆς ἀποπνικτικῆς ἀτμοσφαίρας τῆς πόλεως τῆς Ἀρτης, μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ Χρονικοῦ κατήγετο ἐκ τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων ἢ ἐκ τῶν περιχώρων αὐτῆς. Ὅπως δὴ ποτε ὁμοῦς οὗτος διέμενεν εἰς Ἰωάννινα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς τοῦ Χρονικοῦ.

Ἀναφερόμενος εἰς τὸν Γκίνην Ζενεβέσην, λέγει ὅτι οὗτος *ἐκίνησεν εἰς Γιάννινα τὰ ἔλθῃ* (στ. 1691) καὶ ὄχι « νὰ ὑπάγῃ ». Ἡ Νεράτα, χήρα τοῦ Μουρίκη Σπάτα, ἐξόριστος εἰς τὴν Κέρκυραν, *εἰς τὸν δεσπότην ἦλθε*, 'ς τὰ Γιάννινα ἐσώθηκεν (στ. 1610).

Ὁ χρονογράφος ἐπιδεικνύει σφοδρὸν μῖσος κατὰ τῶν Ἀλβανῶν, ὁσάκις εἶναι ἐχθροί, ἐνῶ, ἀντιθέτως, δὲν φεῖδεται ἐπαίνων ὅταν εἶναι σύμμαχοι τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων· ἐλέγχεται οὕτω μεροληπτῶν, ἀλλ' ἐκφορᾷ τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τῆς Ἡπείρου κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος.

Ἰδοὺ καὶ μία λεπτομέρεια λίαν ἐνδιαφέρουσα: Ὁ συγγραφεὺς δὲν ὑπογραμμίζει ποτέ, ἀκόμη περισσότερον δὲν ἀναφέρει κἄν τὴν λατινικὴν καταγωγὴν τῶν κυρίων του. Εἰς τοὺς Λατίνους γενικῶς δὲν ἀφιερώνει οὔτε μίαν λέξιν.

Οἱ Τόκκοι παρουσιάζονται ὡς ἄρχοντες ἰσχυροί, δίκαιοι καὶ μεγαλόψυχοι, ποὺ ἀναλαμβάνουν τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ δικαίου τῶν *Ρωμαίων*, σέβονται τὴν Ἐκκλησίαν, τὸν κληρὸν, τοὺς πολιτικούς των ἐκπροσώπους καὶ πρὸς χάριν των εἶναι πρόθυμοι νὰ πολεμήσουν κατὰ τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν λοιπῶν ξένων ἀρχόντων.

Οὐδαμοῦ τοῦ Χρονικοῦ, πλὴν τοῦ τμήματος τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν τοῦ Καρόλου, διαφαίνονται τὰ δικαιώματα τῶν Τόκκων, ἀλλ' ἐκεῖνα τῶν *Ρωμαίων* τῆς Ἡπείρου, οἱ ὁποῖοι, ἀπειληθέντες ἀρχικῶς ὑπὸ τῶν Σέρβων Πρελιούμπ καὶ Εὐδοκίας, κατεπιέζοντο ἐν συνεχείᾳ, ὁσημέραι περισσότερον, ἀπὸ βορρᾶ μὲν ὑπὸ τοῦ Ζενεβέση τῆς Δρυϊνουπόλεως, ἀπὸ τὸν νότον δὲ ὑπὸ τῶν Σπάτα τῆς Ἀρτης.

Εὐρισκόμενος εἰς τοιαύτην κατάστασιν ὁ Κάρολος Τόκκος δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐκστρατεύει ὄχι διὰ νὰ ἐξυψώσῃ τὸ γόητρον τοῦ Λατίνου, ἀλλὰ νὰ ὑπερασπίσῃ καὶ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν νίκην τὴν ὑπόθεσιν τῶν *Ρωμαίων*.

Αὕτη εἶναι ἡ κυρία ἐκδοχὴ ἢ ἐξαγομὲν ἐκ τοῦ Χρονικοῦ, ἥτις ἔρχεται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ συγγραφῆς τὸ αἶσθημα τῆς *Ρωμαϊκῆς* ὑπερηφανείας.

Διὰ τῶν ἐξιστορουμένων γεγονότων, τὰ ὅποια καλύπτουν τὴν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1380 καὶ 1425 χρονικὴν περίοδον, τὸ Χρονικὸν ἀνοίγει ἐνώπιόν μας διπλοῦν πανόραμα: ἅφ' ἐνὸς μὲν σκιαγραφεῖ τὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν, ἐνισχυμένην καὶ σφυρηλατημένην ἐκ τῆς συνεχοῦς πολεμικῆς ζωῆς τοῦ Δεσποτάτου, ἅφ' ἐτέρου δὲ μᾶς παρουσιάζει σκηνὴν ἐκτεταμένην, ποικίλλουσαν καὶ συγκεχυμένην εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας κινεῖται σφριγγλὸς, ἀνεξάρτητος, τυχοδιωκτικὸς καὶ ἄκρως ἀτομιστῆς ὁ ἄλβανικὸς λαός.

Οἱ Ἕλληνες γενικῶς καλοῦνται *Ρωμαῖοι*, ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης θὰ ἐδοκίμαζε μεγίστην ἀπογοήτευσιν, ἐὰν ἀνεζήτηι διὰ μέσου τῶν πολλῶν σελίδων ἔστω καὶ ἓν κατάλοιπον τοῦ βυζαντινοῦ ἐκείνου πνεύματος τὸ ὅποιον πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος εἶχεν ὀδηγήσει τοὺς Ρωμαίους τῆς Νικαίας εἰς τὴν ἀνάκησιν τῆς Πόλεως. Ἐλλείπει ἐνταῦθα κάθε μνεῖα τοῦ περασμένου αὐτοκρατορικοῦ μεγαλείου.

Ὁ *Ρωμαῖος* κανχᾶται διὰ τὰς ἐμφύτους ἀρετάς του. Εἶναι πεπεισμένος περὶ τῆς ἀνδρείας, τῆς πίστεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ του. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν οὐδεὶς δύναται νὰ συγκριθῇ μαζί του κατὰ τὴν ἀνδρείαν: Οἱ Ἀλβανῖτες

ἐπίστευσαν 'ς τὰ Ἰωάννινα εἶναι Ἀρβανιτζέλια...

καὶ ἦσαν ἄρχοντες Ρωμαῖοι, στρατιῶτες ἀνδρειωμένοι!

(στ. 1424 - 1426)

Ὁ χρονογράφος δὲν ἀναπολεῖ μετὰ θλίψεως τὸ ἐνδοξον παρελθὸν τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἡνωμένης αὐτοκρατορίας, προσαρμόζεται εἰς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα καὶ διακρίνει μεταξὺ τῶν τοὺς Ρωμαίους τῶν διαφόρων δεσποτάτων. Οὕτως οἱ Ἕλληνες τῆς Ἡπείρου εἶναι οἱ *Ρωμαῖοι τοῦ δεσποτάτου*, τὰ Ἰωάννινα *εἴζα τῶν Ρωμαίων τοῦ δεσποτάτου* (στ. 1391), οἱ Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου οἱ *Ρωμαῖοι τοῦ Μορέως* καὶ οἱ τῆς αὐτοκρατορίας οἱ *Ρωμαῖοι τῆς Πόλεως*.

Ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἀναφέρεται μετὰ σεβασμοῦ ὡς ἀρχηγὸς ἐνὸς πολιτικοῦ κράτους ἀνωτέρου, ὡς αὐθεντία, ἣτις ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀπονέμῃ τίτλους. Παρὰ ταῦτα ὅμως, ἐμφανίζεται ἐντελῶς ξένος πρὸς τὰ πολιτικὰ ἰδεώδη τῶν ὑπηκόων τοῦ Δεσποτάτου.

Ἐνδεικτικὴ εἶναι ἐπίσης ἡ παρατηρουμένη ἀπουσία πάσης βυζαντινῆς ἱστορικῆς θεωρήσεως εἰς τὸ ἐπιφώνημα χαρᾶς ποὺ ἐκφεύγει ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ χρονογράφου, ὅταν περιγράψῃ τὴν εἴσοδον τοῦ Καρόλου Τόκκου εἰς τὴν Ἀρταν, μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἱαγούπη Σπάτα:

*Τὴν Ἀρταν καὶ τὰ Ἰωάννινα, ὅπου ἦσαν χωρισμένα
ἐκ τὴν ἀρχὴν τῶν δεσποτῶν ἐκείνων τῶν Ρωμαίων
νὰ τὰ ἐνώσουσιν...*

*να συναχθοῦσιν οἱ Ρωμαῖοι ὅλοι τοῦ δεσποτάτου
κληρονομίαις, κτήματα οἱ πάντες νὰ τὰ ἔχουν,
ὅπου τοὺς ἔλειψαν καλὰ χρόνους διακοσίους.*

(στ. 3026 · 3032)

Ἦτο ἡ 1η Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1416. Διὰ τὸν χρονογράφον δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνον τὸ Δεσποτάτον. Τὸ ἰδεῶδες του συνίσταται εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἑδαφικῆς ἀκεραιότητος καὶ ἀνεξαρτησίας του.

Διὰ τῶν λέξεων *καλὰ χρόνους διακοσίους* ὁ χρονογράφος μας ἀναφέρεται προφανῶς εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μιχαὴλ Κομνηνοῦ Δούκα. Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι εἰς τὸ Χρονικὸν μας ἐπανερχεται — διὰ διαφορετικῶν μὲν, ἀλλ' ὅπως-δήποτε σαφῶν λέξεων — ἡ ἤδη διατυπωθεῖσα εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως παράδοσις, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ γέννησις τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου ἀνέρχεται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Ἡ φράσις «καλὰ χρόνους διακοσίους» ἐπαναφέρει ἐν ἱστορικῶν θέμα, τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἀντικείμενον συζητήσεως ἐπ' ἐσχάτων. Ἡ μαρτυρία εἶναι μὲν μεταγενεστέρα τῆς τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, ἀλλ' εἶναι ἀνεξάρτητος ἐκείνης. Αὐτὸ μᾶς διδάσκει ὅτι, ἐὰν θέλωμεν νὰ πραγματευθῶμεν τὴν ἱστορίαν τῆς Ἡπείρου τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, δὲν πρέπει νὰ ἀγνοήσωμεν τὴν μεμαρτυρημένην τοπικὴν παράδοσιν, διότι ἄλλως καθίσταται ἀνέφικτος ὁ ἀκριβὴς προσδιορισμὸς τῆς πραγματικῆς καταστάσεως εἰς τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν ἱστορικὴν περίοδον.

Ἡ θέσις καὶ ὁ στρατιωτικοπολιτικὸς προσανατολισμὸς τῶν Ἑλλήνων τοῦ Δεσποτάτου εἶναι σαφεῖς. Οὕτω, πάντες οἱ Ρωμαῖοι παρουσιάζονται ἠνωμένοι ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν, οἱ δὲ Τόκκοι ἐνισχύουν τὸ «ρωμαϊκὸν» μέτωπον. Ἐναντι αὐτοῦ τοῦ συνασπισμοῦ τῶν ἀντιθέτων δυνάμεων, ἡ ἄλβανικὴ πλευρὰ παρουσιάζει ὑπερβολικὴν διασπάθισιν δυνάμεων, ὀφειλομένην εἰς τὴν ἰδιοτέλειαν βλέψεων καὶ εἰς τὴν ἔλλειψιν πολιτικῶν ἰδανικῶν. Δι' αὐτοὺς ἰσχύει πάντοτε τὸ ἐπίθετον *ἀβασίλευτοι*, τὸ ὁποῖον, ἀπὸ τοῦ Θουκυδίδου — ποὺ ἀπεκάλεσεν ἔτσι τοὺς Ἡπειρώτας — μέχρι τοῦ Βενιαμὶν τοῦ ἐκ Τουδέλας τὸν ΙΒ' αἰῶνα καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐπαναλαμβάνεται, μὲ διαφορετικὰς ἐκάστοτε λέξεις.

Εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς τοῦ Χρονικοῦ μας δυνάμεθα ἀνέτως νὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἡθικὴν ἀρχήν, ἡ ὁποία κανονίζει τὴν ἀτομικὴν ζωὴν τοῦ καθενός, καὶ ἐκφράζεται διὰ τῆς *μπέσα* (= τήρησις τοῦ λόγου), ὁποῦθεν ἀπορρέει ἡ προσωπικὴ τιμὴ ἐκάστου. Ἐκτὸς τῆς «μπέσα» δὲν ὑπάρχουν ἄλλοι πολιτικῆς φύσεως δεσμοί.

Ὡς ἐκ τούτου οἱ Ἀλβανῖτες εὐρίσκονται παντοῦ: μὲ τοὺς Σπάτα, μὲ τοὺς Τόκκους μὲ τὸν Esaù τῶν Buondelmonte καί, φυσικά, μὲ τοὺς διαφόρους ἄρχοντας, Ζενεβέση, Μπούα, Μασαρέκκια καὶ ἄλλους. Εὐρίσκονται

παντοῦ ἔτοιμοι νὰ πολεμήσουν ἐν ὀνόματι τῆς « μπέσα » καὶ τοῦ ἀτομικοῦ των συμφέροντος.

Τὸ Ἑπειρωτικὸν Χρονικὸν τοῦ Πρελούμπου μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι οἱ Ἀλβανῖτες εἰς τὰς μάχας ἀνεγνωρίζοντο ἐπειδὴ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐφόδου ἐκραύγαζον πρὸς τὸν ἀντίπαλον: *ροῦα!*, δηλαδή: « φυλάξου, ὑπεράσπισε ἑαυτόν ».

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν στρατευμάτων τοῦ Καρόλου Τόκκου ἀπετελεῖτο ἀπὸ Ἀλβανῖτες:

...ἄρχισεν φουσσᾶτο νὰ ρογεύσῃ
Φράγκους, Ρωμαιοὺς, Σέρβους τε, μᾶλλον τοὺς Ἀλβανίτας.
(στ. 137-138)

Εἰς τὸ Χρονικὸν μας βασικοὶ πρωταγωνισταὶ τοῦ Ἀλβανικοῦ λαοῦ εἶναι οἱ Σπαταῖοι, οἱ Μπούα, οἱ Ζενεβεσαῖοι, ὑπάρχουν δὲ καὶ οἱ Μαζαρακαῖοι καὶ οἱ Μαλακασαῖοι.

Εἰς τὴν ἱστορίαν ὧν αὐτῶν ρίπτεται φῶς, χωρὶς βεβαίως καὶ νὰ διευκρινίζονται ὅλα τὰ προβλήματα πρὸς τοὺς ἀφοροῦν. Πολλὰ πληροφορίαι δοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Horf ἐλέγχονται ἀβάσιμοι, ἐνῶ ἄλλαι ἐπιβεβαιοῦνται.

Ἡ ἱστορία τῶν Σπαταίων εὐρίσκεται εἰς τὴν φάσιν τῆς παρακμῆς καὶ ἀρχίζει μὲ τὸν θάνατον τοῦ Γκίνη Σπάτα, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1399. Τὸν ρόλον τοῦ ὑπερασπιστοῦ καὶ τοῦ πρωταγωνιστοῦ τῆς οἰκογενεῖς ἀναλαμβάνει ὁ Μουρίκης Σπάτας, ἀνεψιὸς τοῦ ἀποθανόντος Γκίνη, ἀπὸ τὸν ὁποῖον δὲν λείπει ἡ ἀνδρεία, ἀλλὰ τὸ πολιτικὸν αἶσθημα. Παρὰ ταῦτα ὅμως οὗτος, καίτοι ἐστερημένος πολλῶν φρουρίων, ἀντέστη ἡρωϊκῶς εἰς τὰ βαρέα κτυπήματα τοῦ Καρόλου Τόκκου. Ὀλιγώτερον τυχερὸς ὑπῆρξεν ὁ ἀδελφός του Ἰαγούπης, ἀσπασθεὶς τὸν Μωαμεθανισμόν. Οὗτος περιέπεσεν εἰς ἐνέδραν ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ φρουρίου *Βομπλιανά*. Ὁ θάνατός του, τὴν 1ην Ὀκτωβρίου τοῦ 1416, σημαίνει τὸ τέλος τῆς κυριαρχίας τῶν Σπαταίων.

Οἱ ἄρχοντες τῆς Ἄρτης δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀσκήσουν τὴν πρέπουσαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ὑπολοίπων Ἀλβανῶν, οὔτε νὰ προσελκύσουν τὴν συμπάθειάν των. Ὁ ὑπ' ἀριθμὸν ἕνα ἐχθρὸς των ὑπῆρξαν οἱ Μπούα, συγγενεῖς των, οἱ ὁποῖοι ἐχαιρον φήμης γενναίων στρατιωτῶν.

Ὁ Δῆμος Μπούας ὑληρέτησε πιστῶς τὸν Κάρολον Τόκκον καὶ ἔλαβεν ὧς ἀνταμοιβὴν δι' ἑαυτόν καὶ τοὺς κληρονόμους του ἕνα καστέλλι, τὴν *Κατοχήν*, τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀγγελοκάστρου (στ. 2279-2283). Οὗτος μὲ τὴν ἀφροσύσιν του εἶχε συντελέσει εἰς τὴν ἐκμηδένισιν τῶν ἰδίων του ἐξιδέλφων Σπάτα.

Ὅτε ὁ Σγοῦρος καὶ ὁ Μουρίκης Σπάτας, κυρίαρχος τῆς Ἄρτης, ἠθέλησαν νὰ συνασπισθοῦν ἐναντίον τοῦ Καρόλου Τόκκου, ὁ τελευταῖος οὗτος, ἐκμεταλλεύόμενος τὴν παλαιὰν ἐχθρὰν μεταξὺ τῶν συγγενῶν οἰκογενειῶν

Μπούα καὶ Σπάτα, συνεμάχησεν ἐναντίον των μὲ τὸν καπετάνιον Μουρίκη Μπούα· ἔχθραν γὰρ εἶχαν πάντοτε μὲ τὸν Μουρίκη Σπάτα, ὅπως χαρακτηριστικά τονίζει τὸ Χρονικὸν μας.

Οἱ Μαλακασαῖοι κατόικουν τὴν παρὰ τὸν Ἅγιον Δονᾶτον χώραν, συνορεύοντες μὲ τοὺς Μαζαρακαίους. Οἱ τελευταῖοι περὶ τὸ 1390 ἐπολιόρχησαν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν πόλιν τῆς Λευκάδος, καὶ ἐν συνεχείᾳ, συμφώνως πρὸς τὸ Χρονικὸν μας, συνεμάχησαν μὲ τοὺς Τόκκους. Περὶ δὲ τὰ τέλη Μαρτίου τοῦ 1411, ὅτε ὁ Κάρολος ἐκλήθη ὡς δεσπότης εἰς τὰ Ἰωάννινα, οἱ Μαζαρακαῖοι προσεκλήθησαν νὰ τὸν προϋπαντήσουν εἰς τὴν Πάργαν καὶ νὰ τοῦ ἐξασφαλίσουν ἀκίνδυνον πέρασμα διὰ τοῦ ἐδάφους των.

Τὸ Χρονικὸν μᾶς διασφύζει τὴν τελευταίαν σελίδα τῆς ἱστορίας τῶν Ζενεβεσαίων, ἀρχόντων τῆς Δρυϊνουπόλεως· διηγεῖται τὴν πολυκύροτον νίκην τοῦ Γκίνη Ζενεβέση κατὰ τοῦ Καρόλου Τόκκου εἰς τὴν μάχην τῆς Κρανέας περὶ τὸ 1411 - 1412, ὡς καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ στρατοῦ τῶν Ἰωαννίνων· περιγράφει τὸν θάνατον τοῦ Γκίνη Ζενεβέση, τὴν κατάληψιν τῆς Δρυϊνουπόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀργυροκάστρου, τὸ 1417, καὶ τὴν παράδοσίν του εἰς τοὺς Τούρκους τὸ ἐπόμενον ἔτος¹.

Ὁ χρονογράφος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ ἀποθανόντος Ζενεβέση ἀπεσύρθη εἰς Κέρκυραν καὶ ὅτι οἱ Ἀργυροκαστριῖτες, μὴ δυνάμενοι νὰ φέρουν τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων, μετόκησαν ἀθρόως εἰς Πελοπόννησον.

Αἱ καταληφθεῖσαι ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν περιοχαὶ ὀνομάζονται τὰ Ἀλβανα. Ὁ ἄλβανικὸς λαὸς ἐν τῷ συνόλῳ του καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ κατοικουμένη περιοχὴ καλεῖται τὸ Ἀλβανον (ἐννοουμένης τῆς λέξεως γένος ἢ χωρίον, ἀναλόγως τῶν συμφραζομένων). Ὁρισμένος ἀριθμὸς οἰκογενειῶν καὶ ὀμάδων συνθέτει τὰ πλήθη τοῦ Ἀλβάνου. Ἀνάλογον ὀρολογίαν συναντιῶμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἄλβανικὴν γλῶσσαν τῆς Σικελίας καὶ Καλαβρίας. Ὅντως, ἐνῷ εἰς τὴν λέξιν Ἀλβανίτης ἀντιστοιχεῖ ἡ λέξις *Arbresh* καὶ ὄχι *Shqiptar*, εἰς τὴν λέξιν τὸ Ἀλβανον ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς ὁ ὅρος *Arbri*, ἀνύπαρκτος εἰς τὴν νέαν ἄλβανικὴν, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὸν ὅρον *Arbri*, προσδιορίζοντα τὴν Ἀλβανίαν ὡς πολιτικὴν ἔννοιαν.

Ὅταν ὁ Ζενεβέσης ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς Ἀλβανούς, γράφει τὸ Χρονικὸν μας :

καὶ ὅλοι οἱ γειτόνοι του ἐκεῖνοι τοῦ Ζενεβέση
ἔδραμαν ἀκόλουθα εἰς τὴν βοήθειάν του
ὅτι ἦσαν συμπένθεροί του καὶ γνήσιοι συγγενεῖς του.

(στ. 1687 - 1689)

1. Αἱ ἀνωτέρω χρονολογίαι προέρχονται ἐκ κώδικος τῆς Ὁξφόρδης, ποὺ διασφύζει ἀντίγραφον τοῦ Χρονικοῦ τῶν Ἰωαννίνων, εἶχε δὲ τὴν καλωσύνην νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσίν μου, πρὶν ἀκόμη ἐκδόσῃ τὸν ἐν λόγῳ κώδικα ὁ κ. Α. Βρανούσης.

Αἱ λέξεις αὐταὶ ἀπηχοῦν τὴν ἀρχαίαν ὀργάνωσιν τῶν Ἀλβανῶν, ἡ ὁποία ἐπιζῇ μέχρι σήμερον εἰς τοὺς ὄρεινους πληθυσμούς καὶ προσδιορίζεται ὑπὸ τοῦ ἀγράφου νόμου, τοῦ *droit coutumier*, ἐπονομαζομένου *kanun i Lek Dukagjinit*.

Οἱ Ἀλβανοὶ διαιροῦνται εἰς *fis*, ἥτοι φυλάς, *gentes*. Ὅσοι ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν φυλὴν, θεωροῦν ἑαυτοὺς γνησίους συγγενεῖς καὶ συμπεθέρους, ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχουν γεναλογικοὶ δεσμοί.

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ψυχολογία ἀρχόντων καὶ λαοῦ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Πελοποννήσου πρὸ τῆς συνεχοῦς τουρκικῆς ἀπειλῆς. Πρόκειται περὶ μιᾶς ψυχολογικῆς καταστάσεως διαδεδομένης εἰς ὅλας τὰς περιοχάς, ὅπου ὁ φεουδαλισμὸς εἶχεν ἀπλώσει τὰς ρίζας του. Ὅλοι ἐφοβοῦντο τοὺς Τούρκους καὶ ἦσαν πεπεισμένοι ὅτι ἡ ἔνωσις πάντων τῶν χριστιανῶν ἀρχόντων ἦτο ἀναγκαία διὰ τὴν ἀποσόβησιν τοῦ κινδύνου ἐισβολῆς. Πάντες ὁμοθυμῶς περιεφρόνουν τὸν ἄπιστον, ἀλλ' οἱ ἴδιοι ἐν συνεχείᾳ εἴτε ἐκ συμφύροντος εἴτε ἐκ φόβου ὠθούμενοι, ἡμιλλῶντο εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τῆς φιλίας καὶ τῆς προστασίας τῶν Τούρκων.

Κατὰ τὰς διαμάχας εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν πρὸς ἐπικράτησιν οἱ χριστιανοὶ ἀρχοντες ἀπηθύνοντο εἰς τοὺς Τούρκους, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν προστασίαν τῶν ἐναντίον τῶν ἰσχυροτέρων χριστιανῶν ἀρχόντων. Ἐφθάνον εἰς τὸ σημεῖον ἀκόμη νὰ χαρίζουν εἰς τοὺς Τούρκους ὁχυρὰς θέσεις, προκειμένου νὰ ἐκδικηθῶν τοὺς ἀντιπάλους τῶν. Καὶ οἱ Μουσουλμάνοι ἀπεδέχοντο εὐχαρίστως τὰς προσκλήσεις καὶ τὰς ἐκχωρήσεις φρουρίων, αἱ ὁποῖαι διηκόλυνον τὰ μέγιστα τὴν διεΐσδυσίν τῶν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος καὶ καθίστων ἄνετον τὴν πρόκλησιν σχισμάτων εἰς τοὺς κόλπους τῶν Ἑλλήνων, ὥς μαρτυρεῖ ὁ χρονογράφος τονίζων ὅτι οἱ *Τοῦρκοι πάντα ἀγαποῦν τῶν χριστιανῶν τὸ σχίσμα* (στ. 3750).

Ἐκ τῶν ἐπανελημμένων ἀποδοκιμασιῶν κατὰ τῶν χριστιανῶν ἀρχόντων, οἱ ὁποῖοι κατέφευγον εἰς τοὺς Μουσουλμάνους διὰ βοήθειαν, ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ κανεῖς ὅτι ὁ Κάρολος Τόκκος εἶναι ἀπηλλαγμένος αὐτῆς τῆς μομφῆς. Τὰ πράγματα ὅμως μαρτυροῦν περὶ τοῦ ἀντιθέτου· καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ λεπτομέρεια εἶναι μία περαιτέρω ἀπόδειξις ὅτι ἡ συγγραφή τοῦ Χρονικοῦ ἐπραγματοποιεῖτο συγχρόνως πρὸς τὰ γεγονότα.

Μετὰ τὴν τρομερὰν ἦταν τῆς Κρανέας, ὁ Κάρολος Τόκκος, ἐξουθενωμένος στρατιωτικῶς, ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν ὄχι μόνον τῆς Βενετίας καὶ τῆς Νεαπόλεως, ἀλλὰ καὶ τῶν Τούρκων. Ἐπὶ πλέον συγγενεῦει μετὰ τοῦ ἐμίρου Μουσᾶ Μπέη, εἰς τὸν ὁποῖον δίδει ὥς σύζυγον μίαν ἐκ τῶν νόθων θυγατέρων του. Ὁ χρονογράφος εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ κυρίου του δὲν τολμᾷ νὰ ἐκφράσῃ ἐπικρίσεις, ἀλλ' ἡ σιωπὴ του εἶναι ἔνδειξις ἐσωτερικῆς ἀποδοκιμασίας.

Ἡ παρουσία τῶν Τούρκων θεωρεῖται ὑπὸ πάντων, καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ χρονογράφου, κακὸν ἀποτρόπαιον καὶ ἀνεπιθύμητον· δὲν ἔπαυεν ὅμως νὰ εἶναι μία πραγματικότης, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύνατό τις εὐκόλως νὰ ἀγνοήσῃ. Ἡ δὲ προσαρμογὴ πρὸς ἐκείνην τὴν πραγματικότητα προεκάλει ἐν βαθμιαίῳ ἠθικὸν ὀλισθημα, τὸ ὁποῖον συχνὰ ἀπέβαινε συμβιβασμὸς ἐπὶ θρησκευτικοῦ ἐπιπέδου.

Εἰς τὸν διαδεδομένον μῦθον περὶ τῆς δυνάμεως τῶν οἱ Τοῦρκοι προσέθετον τὴν πολιτικὴν τῶν παροχῶν, διὰ τῆς ὁποίας προσεφέρετο εἰς τοὺς ξένους ἡ δυνατότης νὰ ἀνέρχωνται εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ Κράτους. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διατὶ ὁ δευτερότοκος υἱὸς τῆς Ἑλένης Σπάτα καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Καρόλου Τόκκου ἐστάλησαν παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ διὰ νὰ παιδαγωγηθοῦν κατὰ τὸ Τουρκικὸν σύστημα. Ὁ δεσπότης τῶν Ἰωαννίνων ἀπέστειλε εἰς τὸν σουλτάνον τὸ χαράτζι δηλώσας ὑποταγὴν καὶ ὁ σουλτάνος ὤρτισεν νὰ στέκεται *᾿ς τὴν ἀφεντίαν, τὴν εἶχεν* (στ. 1966).

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ χρονογράφου, ὁμιλοῦντος περὶ τῶν υἱῶν τοῦ Καρόλου Τόκκου, οἱ παρὰ τῷ σουλτάνῳ υἱοὶ τῶν ἀρχόντων ὑπεδύοντο πολὺ-πλευρον ρόλον· ἀντεπροσώπευον μαρτυρίαν πίστεως τῶν ἀρχόντων εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ σουλτάνου, ἐγίνοντο χρήσιμοι μεσάζοντες μεταξὺ τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ αὐθέντου Τούρκου, τέλος δὲ καθίσταντο αὐτομάτως ὄμηροι.

Εἰς τὸν χρονογράφον εἶναι οἰκεία πολλὰ ρητὰ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, παρ' ὅλον ὅτι ἐμφανίζεται ἄμοιρος παιδείας καὶ δὴ καὶ οὐμανιστικῆς. Ἔχει τὴν καλλιέργειαν ὠρισμένων γραμματέων ἢ συμβολαιογράφων τοῦ Μεσαίω-νος, τῶν ὁποίων τὰ κείμενα εἶναι φωνητικῶς μὲν ὀρθά, ὀρθογραφικῶς δὲ πλήρη σφαλμάτων. Ὡς συγγραφεὺς παρουσιάζεται λίαν μεροληπτικός, ἀλλὰ συγχρόνως ἀπλοῦς καὶ τόσον εἰλικρινής, ὥστε νὰ ἀποκαλύπτῃ τὰ ἐλαττώματά του εἰς τὸν μελετητὴν.

Ὁ τόνος τῆς διηγήσεως ποικίλλει. Ἡ ἄλωσις τῆς Δρυϊνοπόλεως καὶ τοῦ Ἀργυροκάστρου, ἡ διασκόρπισις τῆς οἰκογενείας τῶν Ζενεβέση, ἡ φυγὴ τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον στεροῦν τὸν συγγραφέα τῆς προτέρας οἰήσεως καὶ τοῦ πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς μίσους του. Οὕτω δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι φοβεῖται μήπως ἡ συμφορὰ τῆς Δρυϊνοπόλεως καὶ τοῦ Ἀργυροκάστρου ἐπιτέσῃ καὶ ἐπὶ τῆς πόλεως του. Ἡ σκέψις αὕτη τὸν καθιστᾷ γενναιόδορον ἔναντι τῶν προσφύγων τῆς Δρυϊνοπόλεως, οἱ ὁποῖοι, πεινῶντες καὶ ρακένδυτοι, πλανῶνται ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῶν Ἰωαννίνων.

Εἰς τὸ βάθος τοῦ μεροληπτικοῦ του πνεύματος ἀλλεῖ συναίσθημα φιλανθρωπίας καὶ χριστιανικῆς συμπαθείας πρὸς τοὺς ἀσχοντας Ἀλβανί-τας πρόσφυγας.

Ἐσκέπτετο ἄραγε ὅτι ὁ αὐτὸς στρατὸς θὰ ἐνεφανίζετο πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων; Ἡ φιλανθρωπία του προήρχετο ἀπὸ τὸ προαί-

σθημα ἑνὸς ἀναλόγου πεπωμένου; Ἴσως ἢ μᾶλλον πιστεύομεν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει οὕτως.

Ὅπως δὴποτε καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ Χρονικὸν μας εἶναι εἰλικρινές· ἐτι περισσότερο, ἀνάγεται εἰς τὸ ὕψος τῆς ἱστορίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκάστη πραγματικότης λαμβάνει τὴν ἀναλογίαν της καὶ τὸ ἀνθρώπινον αἶσθημα προσδίδον εἰς τὰ πράγματα καὶ τὰ γεγονότα μεγαλυτέραν σημασίαν, ἐπαναφέρει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν εὐγένειαν τῆς υπάρξεώς του καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀποστολῆς του.

GIUSEPPE SCHIRÒ